

Стосовно фінансових інтересів, то їх розглядають як сукупність об'єктивних потреб економічного агента, задоволення яких забезпечує його ефективне функціонування та сталий розвиток⁴⁷. Відтак стратегічним базисом кількісно-якісних змін фінансового простору варто вважати парадигму сталого розвитку, що тісно пов'язана з процесами глобалізації та деглобалізації, що детальніше буде розкрито в інших частинах монографії, а до ефективних регулюючих впливів віднести фінансове регулювання, втіливши його механізми в парадигму діяльності фінансових та нефінансових корпорацій. Тобто питання якості фінансового простору набуває й суто прагматичного забарвлення.

Разом з тим, розглядаючи фінансову політику як суспільний інститут, що «...формує правила і обмеження економічної поведінки, умови взаємовідносин, розвитку стратегій взаємодії учасників фінансових відносин, як соціальний інститут вона є однією із форм реалізації, регулювання і упорядкування суспільного життя й поведінки людей у соціально-економічній сфері»⁴⁸, до ефективних регулюючих впливів потрібно віднести інституційні прикмети формування фінансового простору, що й стануть предметом подальшого дослідження.

1.2. Інституційний формат формування фінансового простору

Різноманіття та багатофункціональність поняття «фінансовий простір» зумовлюють ту обставину, що, крім дослідження, власне, сутності цього поняття, не менш важливим постає пізнання і його інших проявів. Це загальний алгоритм дослідження складних понять. Наприклад, щодо поняття «соціальна сфера», то дослідники виокремлюють декілька підходів. Зокрема, 1) процесуальний, що передбачає її як систему галузей невиробничої сфери; 2) змістовний, що спрямований на змістовне наповнення цього поняття, 3) інституційний, що розглядає інституційні одиниці, які його забезпечують⁴⁹. Поділяючи

⁴⁷ Єрмошенко М. М. Фінансова безпека держави: національні інтереси, реальні загрози, стратегія забезпечення. Київ : КНТЕУ, 2001. 309, [77] с.

⁴⁸ Адаменко І. П. Фінансова політика як інструмент соціально-економічного розвитку країни. *Бізнес Інформ*. 2014. № 3. С. 341–342.

⁴⁹ Кальницька М. Теоретичні підходи до визначення соціальної сфери та особливості її функціонування в Україні. *Економіка та суспільство*. 2017. Випуск 10. С. 529–534.

таку позицію, можна зазначити, що певною мірою і процесуальний, і змістовний підходи, які в нашому випадку пов'язані з відображенням мети та ролі фінансового простору, вже знайшли своє втілення в попередній частині монографії, тому зупинимося на інституційному підході.

Це особливо важливо, зважаючи, що, по-перше, саме інституційний формат вважається основою функціональної ефективності та, по-друге, з огляду на окремі вищенаведені визначення фінансового простору, що передбачають його пізнання в інституційному аспекті.

У цьому зв'язку важливо зупинитися на окремих висновках науковців, які досліджують проблематику інституційного регулювання соціально-економічної динаміки. Це досить важливо для їх врахування під час розбудови фінансового простору за рахунок найповнішого включення в цей процес інституційного потенціалу. Насамперед це стосується формування і реалізації теоретико-методологічного підґрунтя з тим, щоб надалі визначитися не лише з логікою дослідження, але й з більш прагматичними аспектами зазначеної проблематики.

Найперше, на що варто акцентувати увагу, так це висновок про відставання з розбудовою інституційного середовища. Найчіткіше це простежується саме на рівні формування фінансового базису розвитку економіки. Конкретизуючи це твердження, наголошується, що йдеться про механізми регулювання фінансових потоків, які в широкому розумінні визначають як рух фінансових ресурсів у фінансовій системі, надаючи йому значення ключового атрибуту реалізації державою її соціальної та економічної політики⁵⁰.

У наступному важливому висновку наголошується на багатоманітності сфер економіки, у яких відбувається рух фінансових ресурсів, це: домогосподарства, підприємства нефінансового сектору, державного сектору, фінансові посередники, чим й визначаються особливості інституціональних підходів, що опосередковують такий рух. Це, підкреслюючи особливу складність досягнення результативності інституційного забезпечення, на нашу думку, диктує потребу під час його організації виходити як із властивостей окремих секторів, так і його інтегруючої функції стосовно формування загального фінансового простору. Тобто формування методології регулювання фінансових

⁵⁰ Модернізація податкової та митної політики в інституціональному забезпеченні розвитку економіки України : монографія / К. О. Ващенко, П. В. Пашко, С. В. Онишко. Ірпінь : Університет ДФС України, 2020. 518, [44] с.

Фінансовий простір України в умовах глобалізаційних і деглобалізаційних трансформацій

потоків як фінансового базису країни має враховувати інтереси як окремих економічних агентів, так і пріоритети економічної і соціальної політики загалом.

Продовжуючи далі та враховуючи, що найбільша потреба в залученні фінансових потоків виникає саме у держави, яку кредитують і домогосподарства, і підприємства нефінансового сектору, і фінансові посередники, ця потреба не обмежується потоками, що формуються у межах країни. Звідси особливості інституціональних підходів, що опосередковують рух фінансових ресурсів, які повинні враховувати використання зовнішніх джерел, а це призводить до необхідності постійного врахування динаміки зовнішньоекономічних і політичних відносин. Отже, виділяється й наступна важлива ознака організації інституційного забезпечення розбудови фінансового простору, що полягає у врахуванні високодинамічності розвитку економіки і суспільства в контексті змін як внутрішнього, так і зовнішнього середовищ.

На підставі цього особливої уваги заслуговує позиція, згідно з якою «ядром інституційної архітектоніки... має стати держава...», а зазначені «...характеристики фінансових потоків окреслюють потребу у застосуванні державних регулюючих заходів, які б забезпечили оптимальність формування та перерозподілу фінансових потоків між учасниками фінансових відносин»⁵¹. У її підтвердження наведено приклад Індії та Китаю, які, на відміну від багатьох інших країн світу, не пішли шляхом активної лібералізації державного регулювання, й тому світові фінансові кризи не спричинили у них великих фінансових потрясінь⁵².

Більш загальними, особливо у контексті цього монографічного дослідження, є рекомендації академіка В. Геєця, який зазначає про «...поєднання процесів глобалізації і регіоналізації, завдяки яким стане можливим подальший розвиток людських можливостей з їх різнобарвністю та багатством прояву. На такому шляху Україна може досягти успіхів в інтеграційних процесах, хоча надалі вони значною мірою визначатимуться передусім станом економічного розвитку»⁵³.

⁵¹ Модернізація податкової та митної політики в інституціональному забезпеченні розвитку економіки України : монографія / К. О. Ващенко, П. В. Пашко, С. В. Онишко. Ірпінь : Університет ДФС України, 2020. 518, [45, 47] с.

⁵² Epstein Gerald. Should Financial Flows Be Regulated? Yes. *Desa Working Paper*. № 77. Р. 1–16.

⁵³ Економіка України: стратегія і політика довгострокового розвитку / за ред. акад. НАН України В. М. Геєця. К. : Ін-т екон. прогнозів. ; Фенікс, 2003. 1008, [93] с.

Необхідно, продовжує науковець, «...наполегливо відстоювати власні національні інтереси, спрямовувати зусилля на реалізацію заходів, що забезпечують її конкурентоспроможність і дозволяють на рівноправних умовах брати участь у світогосподарських процесах, коопераційних зв'язках, обміні сучасними технологіями, знаннями, науковими надбаннями, а не бути викинутою на узбіччя світової магістралі розвитку і не мати можливості ефективно взаємодіяти з природою через такі технології, які не дозволятимуть це здійснювати у сучасному світі»⁵⁴.

Відтак у межах розбудови інституційного забезпечення фінансового простору вирішальним постає проблема його регулювання і впорядкованості. Це можливо на основі найповнішого врахування інтересів учасників фінансових відносин, базуючись на їх взаємодії через взаємопов'язаність інституційних змін, адже саме узгодження інтересів становить той критерій, що дозволяє досягти належної результативності. Тут варто звернутися до сутності філософської категорії «взаємодія», що відображає процеси впливу різних об'єктів один на одного, їхню взаємну обумовленість і зміну стану або взаємоперехід, а також заснування одного об'єкта іншим. Відштовхуючись від цього визначення, можна прогнозувати ефект взаємодії в інституційному середовищі для розбудови фінансового простору, що становлять окремі, але взаємопов'язані системи, кожна з яких сформована із значної кількості складових та елементів. Тому значення організації взаємодії полягає в прагненні погоджених дій різних ланок системи, щоб об'єднати і максимально використати їхні зусилля і можливості, досягти ефективних результатів у коротший термін та з меншими витратами сил і засобів⁵⁵.

Водночас варто погодитися з думкою, що в термінах взаємодій в інституційній сфері до основних належить взаємодії між: 1) окремими інститутами; 2) формальними і неформальними нормами; 3) структурними елементами інституту; 4) правилами гри і правилами контролю, що сприятиме виходу на траєкторію ефективності інституціональної організації⁵⁶. Тобто фактично йдеться про інституційну еволюцію,

⁵⁴ Економіка України: стратегія і політика довгострокового розвитку / за ред. акад. НАН України В. М. Гейця. К. : Ін-т екон. прогноз. ; Фенікс, 2003. 1008, [91–2] с.

⁵⁵ Чорномаз О. Б. Суб'єкти правовідносин у сфері пасажирських перевезень залізничним транспортом, їх взаємодія. *Економіка, фінанси, право*. 2009. № 9. С. 33–36, 55.

⁵⁶ Модернізація податкової та митної політики в інституціональному забезпеченні розвитку економіки України : монографія / К. О. Ващенко, П. В. Пашко, С. В. Онишко. Ірпінь : Університет ДФС України, 2020. 518, [43–44] с.

Фінансовий простір України в умовах глобалізаційних і деглобалізаційних трансформацій

можливість якої вбачають лише «...в межах інституційної еластичності, що визначається ступенем можливої зміни одного інституту внаслідок впливу зміни іншого»⁵⁷. Водночас стосовно базових інститутів, спираючись на які вибудовується загальна інституційна структура, а саме через поступове нарощування їх архітектоніки та модифікації їх основи, очевидно, що до таких базових інститутів варто віднести, насамперед, інститут держави, зважаючи на його особливу роль, однак із урахуванням нових ознак і властивостей розвитку.

Наведені вище висновки та виокремлені взаємодії поглиблюють розуміння конкретних інституційних прикмет і шляхів їх поглиблення для розбудови фінансового простору та, відповідно, окреслюють й логіку їх дослідження. Звідси актуалізується завдання передусім повернутися до базового інституту «держава» в тісній взаємоузгодженості з об'єктивною реальністю, яка по-новому здійснює вплив на їх функціонування та завдання.

Проблема співвідношення держави і ринку, що не отримала свого остаточного розв'язання впродовж тривалого історичного часу, відзначаючись постійно перманентним характером, сьогодні ґрунтується на зміні пріоритетів державної політики в напрямі її соціалізації, посиленні регулюючої ролі на противагу пануючій керівної та, як наголошують американські учені П. Самюелсон і В. Нордгауз, сприятимі макроекономічному зростанню і стабільності економіки⁵⁸.

Очевидно, що успішне виконання державою «основних захисних і системоутворюючих функцій служіння держави суспільству»⁵⁹ вимагає адекватної інституційної структури. Серед ключових чинників, що здійснили значний внесок в особливості та реальне втілення цих потреб, зробила глобалізація, обумовивши становлення нових системи зв'язків та інституційних утворень у відповідь на її виклики. Стрімка динаміка глобалізаційних процесів, які «...стимулюють суперечливі процеси, що призводять до ерозії традиційних державних суверенітетів, загрожуючи втратою національного контролю над

⁵⁷ Модернізація податкової та митної політики в інституціональному забезпеченні розвитку економіки України : монографія / К. О. Ващенко, П. В. Пашко, С. В. Онишко. Ірпінь : Університет ДФС України, 2020. 518, [44] с.

⁵⁸ Самюелсон П., Нордгауз В. Макроекономіка. 1995. 544, [79–84] с.

⁵⁹ Економіка України: стратегія і політика довгострокового розвитку / за ред. акад. НАН України В. М. Гейця. К. : Ін-т екон. прогноз. ; Фенікс, 2003. 1008, [56] с.

основними економічними і соціальними цінностями»⁶⁰. Це зумовило постановку ряду нових завдань насамперед перед інститутом-державою для адекватного реагування на розгортання нових тенденцій у вітчизняній та світовій економіках.

До чинників, викликаних об'єктивною динамікою у її внутрішніх і зовнішніх вимірах, додалася нова соціально-економічна реальність. Це пандемія та загострення військової ситуації Росії з Україною, що розпочалося 2014 року та досягло свого піку наприкінці 2022 року масштабним вторгненням країни-агресора на територію України. Вони досить суттєво ускладнили стан фінансового простору, внутрішньої і зовнішньої фінансової спроможності щодо вирішення питань поточного функціонування і перспективного розвитку країни, вимагаючи посилення ролі держави.

Отже, контури механізму реалізації державної політики та його складові повинні постійно розвиватися для набуття якісних характеристик та їх оптимальної взаємодії у швидкозмінних умовах суспільного розвитку для отримання визначених цільовою функцією впливів. З цією метою в арсеналі виконання державою своєї ролі поряд із прямими владними засобами (управління, втручання, вплив, регламентація тощо) міститься цілий ряд інших засобів. В узагальненому підході вони характеризуються такими прикметами, як підтримка, сприяння, координування, допомога, стимулювання тощо. Зазначена сукупність здатна сформувати системно-об'єднуючий механізм, щоб реалізувати державну політику в окремих сферах забезпечення соціально-економічного розвитку. Водночас варто виходити із того, що основною метою держави є розбудова активної політики як чинника створення загального простору для системних трансформацій на основі чіткої концепції цільової функції.

Повертаючись після наведених узагальнень у площину аспектів, найтісніше пов'язаних із розбудовою фінансового простору, особливої уваги заслуговує його фіскальна складова. Серед сукупності, визначених Міністерством фінансів України фіскальних ризиків, які впливатимуть на державні фінанси у 2022–2023 рр.⁶¹, виділимо ті, що

⁶⁰ Бжезинский З. Выбор. Глобальное господство или глобальное лидерство / пер. с англ. 2005. 288, [118] с.

⁶¹ Фіскальні ризики та їх вплив на показники державного бюджету 2022 / Міністерство фінансів України. URL : https://mof.gov.ua/storage/files/%D0%86%D0%BD%D1%84_%D1%84%D1%96%D1%81%D0%BA_%D1%80%D0%B8%D0%B7%D0%B8%D0%BA%D0%B8_%D0%B2%D0%BF%D0%BB%D0%B8%D0%B2_%D0%B4%D0%B5%D1%80%D0%B6%D0%B1%D1%8E%D0%B4%D0%B6%D0%B5%D1%82_2022.pdf

Фінансовий простір України в умовах глобалізаційних і деглобалізаційних трансформацій

найтісніше пов'язані з потребою їх врахування під час трансформації інституційного простору. Це:

– невизначеність тривалості й інтенсивності військового конфлікту між Україною та російською федерацією, що може позначитись на збільшенні людських втрат і подальшої вимушеної міграції населення, суттєвому зменшенні обсягу зовнішньої торгівлі, продовженні руйнування важливих інфраструктурних об'єктів, на збільшенні втрат в економічному та виробничому потенціалах, на збільшенні витрат на логістику промисловими й агропідприємствами, на зниженні рівня їх конкурентоспроможності та інвестиційної привабливості;

– недоотримання фінансової допомоги від міжнародних фінансових організацій та країн-донорів здатне призвести до додаткової грошової емісії, скорочення бюджетних витрат і бюджетної підтримки бізнесу, що негативно вплине як на обсяги попиту в економіці, так і на обсяги виробництва;

– отримання більш низького врожаю зернових культур внаслідок втрат врожаю через знищення з боку країни-агресора як культур на полях, так і місць зберігання зібраного врожаю, що призведе до зменшення експортної спроможності аграрного сектору та відповідно валютних надходжень від експорту, падіння виробництва у переробній промисловості, дефіциту продовольчих товарів на внутрішньому ринку та зростання споживчих цін на харчові продукти, що займають значну частку у споживчому кошику;

– не продаж об'єктів великої та малої приватизації через відсутність попиту через погіршення інвестиційного клімату.

Із зазначеного можна свідчити про потребу, з одного боку, ширшого застосування інструментарію фіскальної політики як інструментарію макроекономічного регулювання, а з іншого – більшої уваги до відновлення та стратегічного розвитку інституційного середовища в Україні.

Дійсно, ефективне законодавче забезпечення, науково обґрунтоване визначення пріоритетних напрямів інвестування, їх відповідність державним інтересам, цілям національного відродження України, швидкого досягнення стабілізації та зростання народного господарства, на думку І. Заїчка, посідають визначальне місце у переліку стратегічних пріоритетів державної політики у сфері фінансів⁶². Щодо

⁶² Zaichko I. V. (2020). Methodical provision of financial security assessment of the state. *Economies' Horizons*, no. 1(12), pp. 15–26, 16.

прямого іноземного інвестування, то до основних проблем, які його стримують, науковець відносить поряд із корупційними проявами також недостатній рівень державного регулювання та захисту⁶³. З наведеного не складно зробити висновок, що перед інституційним базисом втілення цих стратегічних пріоритетів стоять складні та відповідальні завдання. Так, у напрямі мінімізації ризиків інвестування в умовах воєнного стану здійснюється певна робота щодо залучення іноземних інвестицій, дерегуляції і покращення умов для ведення бізнесу та механізму їх страхування, що дозволить гарантувати інвесторам безпеку капіталовкладень в українські активи⁶⁴. Це перемовини з Багатостороннім агентством з інвестиційних гарантій (MIGA), яке входить до групи Світового банку. Ця організація має програми страхування інвестицій в умовах терористичних загроз, тож доступ до її послуг надасть можливість інвестувати вже нині, у той період, коли воєнні дії ще продовжуються. Для гарантування безпеки інвестори купуватимуть страховку, вартість якої розраховується залежно від обсягу інвестицій, а у разі форс-мажорних обставин інвестор зможе отримати компенсацію цих коштів.

Ураховуючи обмеженість фінансової спроможності держави, її роль для формування і підтримки базових умов, ведення бізнесу суттєво визначається як обсягами державних інвестицій, так і станом інвестиційного клімату в країні. Як нами вже зазначалося⁶⁵, щодо першої умови, важливо виокремлювати два підходи з боку держави та черговість їх втілення: 1) недостатнє виконання своєї ролі щодо просування приватних інвестицій за пріоритетними напрямками, від яких залежить соціально-економічний поступ, – це людський капітал і виробнича інфраструктура; 2) недостатнє нарощування державних інвестицій, що, крім власної негативності, не стало імпульсом наро-

⁶³ Заїчко І. В. Бюджетна політика як інструмент інноваційно-інвестиційного розвитку держави. *Problems of practical application of innovations, methodology and experience* : матеріали XXI Міжнародної науково-практичної конференції. 2021. С. 23–26.

⁶⁴ Уряд ініціював зміни до законодавства, спрямовані на створення сприятливого інвестклімату. URL : <https://www.me.gov.ua/News/Detail?lang=ukUA&id=05e3ed14-449f-4454-b830-fda5affb50aa&title=UriadInitsiiuvavZminiDoZakonodavstvaSpriamovaniNaStvorenniaSpriiatlivogoInvestklimatu>

⁶⁵ Онишко С. В. Механізми реалізації державної політики інвестиційно-інноваційного розвитку. *Стратегія і практика інноваційного розвитку фінансового сектору України* : матеріали наук.-практ. конф., м. Ірпінь, 21–22 березня 2018 року. Ірпінь : УДФС України, 2018. С. 68–70.

Фінансовий простір України в умовах глобалізаційних і деглобалізаційних трансформацій

щування приватних інвестицій. Стосовно другої умови – інвестиційного клімату, то серед причин, які роблять Україну аутсайдером світових інвестиційних процесів згідно з рейтингом Світового економічного форуму, це низький рівень прозорості державної політики, неефективність або марнотратство державних коштів, розкрадання публічних фінансів, відповідно, 104, 138 та 124 позиції серед 144 країн. Тобто якість державної політики й ефективність її функціональної спроможності постає базисом для інтегрованої дії складових механізму реалізації цієї політики в напрямі підвищення інвестиційного потенціалу. Отже, у бюджетному процесі проблема фінансового менеджменту постає серед надзвичайно актуальних, що вимагає відповідних рішень інституційного спрямування. Так, для «...реалізації стандартів і процедур фінансового менеджменту в бюджетному процесі у таких країнах, як США, Австралія, Швеція діють агентства з фінансового менеджменту у вигляді самостійного органу або у складі органів виконавчої влади. Наприклад, у Швеції в органах виконавчої влади діють спеціальні агентства з фінансового менеджменту, у Великобританії замість спеціального агентства створений Директорат фінансового менеджменту»⁶⁶. Підвищенню якості інституційного середовища сприятиме застосування цифрових технологій. Так, одним із основних інструментів досягнення прозорості діяльності органів влади всіх рівнів, підвищення довіри громадян до влади, а також більш ефективного публічного управління та адміністрування є впровадження та розвиток е-урядування. Поняття «електронне урядування» визначено «Концепцією розвитку електронного урядування в Україні» як «форма організації державного управління, яка сприяє підвищенню ефективності, відкритості та прозорості діяльності органів державної влади та органів місцевого самоврядування з використанням інформаційно-телекомунікаційних технологій для формування нового типу держави, орієнтованої на задоволення потреб громадян»⁶⁷. Це також електронні бюджети та інші, тобто інструментарій, що містить значний потенціал результативності державної політики, більш детально про які йтиметься в подальших частинах цієї монографії.

⁶⁶ Рязанова О. Н. Фінансовий менеджмент у бюджетному процесі: зарубіжний досвід. *Фінансова система країни: тенденції та перспективи розвитку* : матеріали VIII Міжнар. наук.-практ. інт.-конф., м. Острог, 22 жовт. 2021 року. Острог : Видавництво Національного університету «Острозька академія», 2021. С. 137–141.

⁶⁷ Про схвалення Концепції розвитку електронного урядування в Україні : розпорядження Кабінету Міністрів України від 20.09.2017 № 649-р. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/649-2017-%D1%80#n14>

Не можна обійти увагою й актуалізацію останнього часу проблеми формування в Україні сталих фінансів. Йдеться про стійку до екзогенних та ендогенних чинників фінансову систему, здатну одночасно забезпечити й фінансування потреб сталого розвитку. Наголошується на сприянні цій меті міжнародних організацій. Насамперед це Програма розвитку ООН. «Відповідно до її стратегічної мети, а саме допомогти Україні в реалізації Цілей сталого розвитку – 2030, було підготовлено концептуальний документ – дорожню карту «Сталі фінанси. EU Green Deal»⁶⁸. У ній подано загальний алгоритм формування в Україні системи сталих фінансів з урахуванням викликів, загроз і ризиків сьогодення. Також зазначається ключова роль сталих фінансів у досягненні цілей Європейської зеленої угоди й міжнародних зобов'язань ЄС з досягнення цілей сталого розвитку й боротьби зі зміною клімату. На нашу думку, саме подібні кроки є надто значимими у спробах віднайти компроміс між глобалізаційними і деглобалізаційними процесами під час формування фінансового простору. Щодо ролі держави у таких спробах, то вона простежується із такої тези: «В умовах економічної глобалізації «без кордонів» підвищується відповідальність національних держав за реалізацію ефективної економічної політики, яка б, з одного боку, забезпечувала реалізацію конкурентних переваг країни, використання позитивів глобалізації у національних інтересах, а з іншого – запобігала її негативам і «провалам»⁶⁹. На додаток до цього можна лише наголосити на важливості зміни того стану, коли 70 % вітчизняного експорту є сировинними активами⁷⁰.

Продовжуючи розгляд ролі держави в розбудові інституційного середовища, важливо перейти до її значення в регламентації правил, які пов'язані зі стандартами постіндустріального суспільства. Це процеси, що відбуваються у зв'язку з розбудовою цифрової економіки, здійснюючи значний вплив на рух фінансових потоків, а отже, і на фінансовий простір. Така економіка, на думку міністра цифрової

⁶⁸ Сталі фінанси. EU Green Deal. UNDP. URL : https://www.undp.org/sites/g/files/zskgke326/files/2022-08/5%20FINAL_Tree_Sustainable_finance_strategy_297x210mm_4%2B4_web_18_0822.pdf

⁶⁹ Калетнік Г. М., Заболотний Г. М., Козловський С. В. Інноваційні моделі управління стратегічним економічним потенціалом сучасних економічних систем. *Актуальні проблеми економіки*. 2011. № 4. С. 3–11, 5.

⁷⁰ Зовнішня торгівля у 2021 році (попередні дані) / Асоціація Укрліяпром. URL : <https://ukroilprom.org.ua/news/zovnishnya-torgivlya-u2021-rotsi-poperedni-dani-281/>

Фінансовий простір України в умовах глобалізаційних і деглобалізаційних трансформацій

трансформації України М. Федорова, «...дозволить збільшити кількість нових робочих місць та досягти мінімум 4 % додаткового зростання ВВП на рік. Відкриття нових сегментів та галузей прискорить розвиток промисловості та бізнесу»⁷¹, а це у відповідний спосіб відобразиться і на рухові фінансових потоків. Очевидно, що подібні очікування невіддільні від інституційних змін, більш того, саме останні значною мірою визначатимуть реальність таких очікувань. Зважаючи на вплив цифрової економіки практично на всі сфери економічного та загалом суспільного життя, природно, що інституційні зміни повинні торкнутися усіх цих сфер, а враховуючи різнонаправленість такого впливу, виникають у край складні завдання щодо забезпечення їх ефективності. Досить поглянути лише на значний перелік необхідної інфраструктури як основи цифрової економіки на ринках фінансових послуг, що відображено в наступних розділах цієї монографії.

Загалом, зважаючи на винятково важливу роль фінансового ринку у формуванні фінансових потоків, проблематика цифровізації у її розумінні як «проникнення цифрових технологій в усі напрями діяльності фінансових установ та взаємодію між суб'єктами фінансової сфери, завдяки формуванню єдиного цифрового простору»⁷², належить до надто важливих аспектів інституційного забезпечення функціонування фінансового ринку. Вагомість цього аспекту підтверджується, зокрема, постановкою питання про створення цифрового фінансового ринку як «економіко-синергетичної сфери, в якій формується кон'юнктура на фінансово-цифрові ресурси та система торговельно-цифрових, фінансово-правових взаємовідносин учасників ринку з майнінгу, електронного трансферу фінансових ресурсів і прав власності для отримання фінансово-цифрових активів, а також прибутку від проведених фінансових операцій на електронних платформах». Цифровий фінансовий ринок – це насичена новітніми електронно-цифровими технологіями, інструментами, системами, процесами, засобами функціонування, що становить інституційно-трансформовану

⁷¹ Міністерство та Комітет цифрової трансформації України. Михайло Федоров: Цифровізація економіки дозволить досягти мінімум 4 % додаткового зростання ВВП на рік / прес-офіс Міністерства. 2 лютого 2021 року, 18:00. URL : <https://thedigital.gov.ua/news/mihajlo-fedorov-cifrovizaciya-ekonomiki-dozvolit-dosyagti-minimum-4-dodatkovogo-zrostannya-vvp-na-rik>

⁷² Онишко С. В. Розвиток фінансового ринку в умовах цифровізації. *Фінансова система країни: тенденції та перспективи розвитку* : матеріали VIII Міжнар. наук.-практ. інт.-конф., м. Острог, 22 жовт. 2021 р. Острог : Видавництво Національного університету «Острозька академія», 2021. С. 110–113, 111.

складову фінансового ринку⁷³. У наведеному визначенні простежується й зворотний зв'язок, а саме місце фінансового ринку в розбудові загального інституційного середовища.

Водночас не менш вагомим постає завдання виваженості державної політики. Це пов'язано з тим, що «...нові фінансові інструменти, наприклад, віртуальні активи, ставлять під загрозу існування традиційної фундаментальної фінансової моделі. Хоча цифрові фінансові технології спрощують і прискорюють багато бізнес-процесів, вони вимагають від користувачів фінансової та цифрової обізнаності. Необхідно покращити державний нагляд та забезпечити інтереси суспільства в отриманні надійних інструментів оплати та зберігання цінностей»⁷⁴. Насамперед це вимагає першочергового дотримання основних принципів цифровізації, викладених у Концепції розвитку цифрової економіки та суспільства України⁷⁵. Однак не менш важливим є прийняття й нових норм у нормативно-законодавчому полі та активна розбудова відповідних інститутів. Прикладом останньому може слугувати створення віртуальних фінансових установ, кількість яких у світі сягає майже 300 необанків. Серед найбільш відомих піонерів, заснованих ще 2009 року, це американський необанк Simple, німецькі, а саме Fidor Bank, створений у Мюнхені 2009 року, та N26, запущений на початку 2015 року. Це також британські банки, засновані: 2013 року Tandem Bank, 2014 року Atom Bank, 2015 року Monzo Bank. З 2017 року здійснює свою діяльність український віртуальний Монобанк як новітню форму банку, відмінну від їх традиційних вітчизняних форматів. До інституційної еволюції спрямовує й необхідність гармонізації національного законодавства «...особливо із законодавством європейських країн, розвиток правового регулювання фінансових відносин усередині країни, коли здійснюється імперативне регулювання центральним банком або іншим державним органом»⁷⁶.

⁷³ Кравченко А. С. Функціонування та перспективи розвитку фінансового ринку України в умовах цифровізації суспільства: теорія, методологія та практика : монографія. Київ : ДУ НМЦ ВФПО, 2020. 344 с.

⁷⁴ Реверчук С. К., Творидло Л. І. Особливості розвитку та державного регулювання ринку банківських послуг України в умовах цифровізації. *Економічний простір*. 2022. № 179. С. 13, 12–18.

⁷⁵ Про схвалення Концепції розвитку цифрової економіки та суспільства України на 2018–2020 роки та затвердження плану заходів щодо її реалізації : розпорядження Кабінету Міністрів України від 17.01.2018 № 67-р. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/67-2018-%D1%80#Text>

⁷⁶ Беззуб Р. Ю. Проблеми розвитку необанків в Україні. *Розвиток банківських послуг та інновацій в цифровій економіці* : матеріали наук.-практ. інтерн.-конф. студ. аспір. і молод. вчених. м. Київ, 14 квітня 2019 року. К., 2019. С. 57, 57–59.

Фінансовий простір України в умовах глобалізаційних і деглобалізаційних трансформацій

У контексті розбудови нормативно-правового поля для врегулювання питань, пов'язаних із рухом фінансових потоків, формуванням фінансового простору, особливе місце посідає проблематика функціонування віртуальних активів. Їх фактичне перебування поза межами офіційної фінансової системи створює значні складнощі під час визначення їх пливу як на внутрішні економічні процеси країни, так і у глобальному вимірі. Щодо останнього, це пов'язано з недостатньою розробленістю регуляторних процедур щодо цих активів в окремих країнах світу. Тому розробку законів України «Про віртуальні активи» і «Про платіжні послуги», які спрямовані на упорядкування функціонування ринку цифрових фінансових інструментів, важливо віднести до категорії найактуальніших, зважаючи на стрімкий розвиток цього ринку. На жаль, Закон України «Про віртуальні активи» наразі не набрав чинності, що пов'язано із внесенням змін до Податкового кодексу України щодо оподаткування операцій з такими активами. Безперечно, дієве поєднання положень зазначених закону і кодексу досить важливе для формування фінансового простору держави, що посилюється й можливістю розширення нелегальних фінансових транзакцій, а тому постає в ряду першочергових інституційних заходів. Загалом взаємодія, про важливість якої наголошувалося вище, зокрема інститутів та інституцій під час формування інституціонального базису, це той шлях, що єдино здатний забезпечити максимальний ефект у вирішенні назрілих проблем.

Фінансова політика, яка лежить в основі формування фінансового простору, реалізується державою через закони, нормативно-правові акти та окремі рішення державних органів. Звідси значимість їх чіткості і стабільності. Не можна обмежуватися лише цими вимогами. Досить звернутися, наприклад, до фіскальної політики, характеризуючи яку, Дж. Шумпетер зазначив, що «...ніщо так виразно не відображає характер суспільства та цивілізації, як фіскальна політика, що проводиться політичним сектором цього суспільства»⁷⁷. Відповідно до одного із визначень це політика маніпулювання бюджетом, видатками й податками для регулювання ділової активності та вирішення соціальних завдань, що чітко вказує на потребу адекватного «маніпулювання» й регламентуючими

⁷⁷ Schumpeter J. A. History of Economic Analysis. First published in Great Britain in 1954 by Allen & Unwin (Publishers) Ltd. This edition with a new introduction by Mark Perlman published in the Taylor & Francis e-Library, 2006. 1321 p.

засобами. На це вказує й інше визначення, а саме як сукупність заходів держави у сфері регулювання податкових і бюджетних відносин, що пов'язані з реалізацією економічних інтересів. Потреба гнучкості такої політики, її інтерпретації до вимог часу свідчить про складність процесів правового регламентування фінансової політики. Проте, вирішуючи це питання, особливої уваги заслуговує твердження Н. Фергюсона про те, що «складний фінансовий світ можна зробити менш крихким лише завдяки простоті регулювання та силі дотримання законів»⁷⁸.

Перша складова, а саме щодо простоти регулювання, точніше її відсутності, можна знайти безліч підтверджень, зокрема у практиці правового регулювання. Природно, що в цьому випадку не можна скидати з рахунку складність та багаторівневність багатьох явищ, що підлягають такому регулюванню. Проте існує й широке поле дій та рішень, що можуть сприяти зазначеній простоті, але залишаються не-реалізованими. Для прикладу можна навести проблематику корупції, її високий рівень в усіх сферах економіки та суспільного життя загалом. У межах предмета цього дослідження особливу увагу викликають її прояви у фінансово-кредитній сфері. Вона охоплює організаційно-правові, адміністративні аспекти розвитку та регулювання фінансових відносин, управлінські рішення щодо використання фінансових ресурсів, а також безпосередньо помилки, зловживання, економічні злочини в управлінні фінансовою системою та ін. Як наслідок, неефективність та зниження інноваційно-інвестиційної активності, тінізація і криміналізація економіки, нелегальний відплив капіталів за кордон, низький рівень бюджетної дисципліни і бюджетний дефіцит, неефективність податкової системи, масове ухилення від сплати податків та ін. Водночас статистика свідчить про прийняття понад 300 нормативно-правових актів, які регулюють відносини у сфері протидії і запобігання корупції.

Однак складність боротьби з корупцією зростає. Це зумовлено як її масштабами, так і виходом на новий рівень, коли відбувається її поширення не лише на окремі посадові особи, а на цілі структури, а також підключення до корупційних дій правоохоронних органів і кримінальних угруповань. «Під час збереження умов, що породжують

⁷⁸ Н. Фергюсон. Глобальний занепад. Як помирають інститути та економіки / пер. з англ. К. Даса. 3-тє вид. К. : Наш формат, 2022. 144, [73] с.

Фінансовий простір України в умовах глобалізаційних і деглобалізаційних трансформацій

корупцію, корупційні прояви ставатимуть більш витонченими, а правоохоронна система встигатиме присікати тільки ті з них, що є менш значущими і добре відомими»⁷⁹. Іншими словами, йдеться про необхідність зміни схем, «правил гри» для уникнення умов появи корупційних дій, формування відповідних культури та середовища, покликаних боротися з корупційними проявами, що поряд із державними заходами включає задіяння й заходів громадянського впливу. Щодо останнього варто навести таке. За даними Інституту світової політики, якщо у Швейцарії, Данії, Норвегії, Великій Британії, Канаді про корупцію готові повідомити 90 % мешканців, то в Україні, навпаки, 74 % опитуваних заявили, що не будуть повідомляти про такі випадки⁸⁰. Варто погодитися з думкою, що корупції можливо лише протидіяти, а її проявам – запобігати. Протидія корупції має на меті забезпечити правовий захист відповідно публічного або приватного інтересу, що актуалізує завдання розробки механізму правового регулювання протидії корупції. У цьому аспекті варто навести позицію, згідно з якою, якщо не візьме гору підхід, пов'язаний зі зростанням соціальної функції держави, з розширенням соціальних програм, вирівнюванням несправедливості, породжуваної ринковими відносинами, то й держава не буде здатною кардинально змінити кримінальну ситуацію у країні застосуванням тільки кримінально-правової репресії⁸¹.

Отже, на порядку денному інституційного забезпечення фінансового простору комплексний підхід, що включає формування структури інституційного середовища і таких його прикмет, що пов'язані з контролем та відповідальністю. На це спрямовують насамперед окремі визначення поняття «інститут». Так, стосовно визначення фундамента інституціональної теорії Д. Норта інститут – це певні правила гри в суспільстві, тобто вигадані обмеження, які направляють взаємодію людей у певне русло; це структура, яку люди накладають на свої відносини, визначаючи таким чином стимули, поряд з іншими

⁷⁹ Лазаренко С. Ж., Бабенко К. А. Базові принципи та елементи антикорупційної політики в Україні. *Інвестиції: практика та досвід*. 2014. № 23. С. 116–119, 118.

⁸⁰ Долгий О. О. Суспільно-соціологічний та правовий аспекти корумпованості фіскальних та інших органів державної влади в Україні. *Реформування податкової системи України відповідно до європейських стандартів* : зб. матер. науково-комунікативних заходів. Держ. фіск. служб. України, Нац. унів. ДПС України, Наук.-досл. центр з проблем оподатк. Ірпінь, 2014. 314, [80] с.

⁸¹ Бандурка О. М., Литвинов О. М. Стратегія і тактика протидії злочинності : монографія. Х. : НікаНова, 2012. 318, [16] с.

обмеженнями (бюджетними, технологічними тощо) окреслюючи межі вибору, які встановлюють рамки функціонування економіки і суспільства упродовж того чи іншого періоду⁸². Далі у Тлумачному економічному і фінансовому словнику інститут представлено як «...сукупність писаних або неписаних законодавчих норм і вимог, які виконують господарюючі суб'єкти..., і сукупність органів, установ, соціологічних або адміністративних груп, які сприяють формуванню відповідного середовища»⁸³. Очевидно, що в переліку засобів державного регулювання та впливу на інтереси суб'єктів економіки одним із найдієвіших важелів є контроль та відповідальність. «Держава повинна сформуванню на ринку такий економічний порядок, який би обумовлював його розвиток та забезпечував індивідуальну відповідальність його учасників»⁸⁴. До цього варто навести й таке бачення: «Серед причин кризи велику роль зіграло не лише регулювання, яке неправильно зрозуміли (можливо через відсутність належної його простоти – доп. автори). Свою роль також відіграло відчуття безкарності, яке з'явилося не від дерегуляції, а через відсутність покарань»⁸⁵. На критичність врахування цих аспектів вказує й таке твердження: «Особливістю сутності нашої фінансової системи є безпрецедентна довіра людини до людини, і коли ця довіра сильно послабляється через приховані причини, їй може сильно зашкодити навіть дрібниця, а значна неприємність може взагалі зруйнувати її»⁸⁶. Тобто феномен контролю та відповідальності в ряду чинників, здатних забезпечити максимальний ефект окремих або сукупності заходів інституційного забезпечення формування фінансового простору, мають особливе значення. Помітне й певне відставання реальних кроків у цій сфері. Залишаються відкритими ряд аспектів практичного застосування цих чинників в умовах розгортання нових явищ та особливостей організації економічного й загалом усього суспільного життя, що безпосередньо детермінують таке застосування.

⁸² Норт Д. Інституції, інституційна зміна та функціонування економіки / пер. з англ. К. : Основи, 2000. С. 11, 137.

⁸³ Бернар І. Толковий економічний і фінансовий словарь : в 2-х т. Т. 2 / пер. с фр. 1994. С. 91.

⁸⁴ Мацук З. А. Фінансові послуги на ринку цінних паперів України: теорія та практика : монографія. Київ : КНЕУ, 2018. 367 с.

⁸⁵ Фергюсон Н. Глобальний занепад. Як помирають інститути та економіки / пер. з англ. К. Діса. 3-тє вид. К. : Наш формат, 2022. 144, [71] с.

⁸⁶ Там само. С. 67.

Фінансовий простір України в умовах глобалізаційних і деглобалізаційних трансформацій

Так, досліджуючи сутність і зміст інституту господарсько-правової відповідальності в загальній системі правової відповідальності⁸⁷, нами зверталася увага на окремі прогалини чинного законодавства, вже стосовно відсутності чіткого законодавчого визначення цього поняття, а також узгодженості принципів і підстав господарсько-правової відповідальності з тими, що закладені у базисних правових інститутах загальнодержавної системи регулювання суспільних відносин. Це важливо з огляду на роль господарської діяльності, зокрема з позиції руху фінансових потоків, а отже, і для оцінки стану фінансового простору держави. Відповідальність загалом у її певних формах завжди торкається інтересів суб'єкта суспільних відносин, при цьому вона «не є автоматичним наслідком правопорушення, а залежить від волевиявлення управленої сторони зобов'язання або рішення компетентного державного органу, на якого покладений обов'язок щодо застосування санкцій»⁸⁸, а тому вимагає адекватного інституційного забезпечення, що впливає на модифікацію окремих інституційних форм. Юридичною підставою відповідальності може бути не тільки нормативно-правовий акт, але й укладений договір, а в світлі нестабільності нормативного поля, недостатнього в окремих випадках рівня регламентації дій, можливе застосування заходів впливу на правопорушників на основі письмових розпоряджень (приписів). Під впливом нестабільності, як характерної ознаки сьогодення, об'єктивно підвищуються вимоги, але одночасно й складність розбудови юридичного інституту відповідальності та її окремих форм.

Одночасно варто зазначити, що вказана проблематика відрізняється особливою актуальністю не лише з огляду на сучасні, надто складні умови функціонування суспільних відносин та їх правового регламентування. Це завжди було ознакою розвитку цих процесів, що досить яскраво відобразив Н. Фергюсон у своїй праці «Глобальний занепад. Як помирають інститути та економіка»⁸⁹, проілюструвавши,

⁸⁷ Онишко О. В. Сутність та зміст інституту господарсько-правової відповідальності в системі правової відповідальності. *Ірпінський юридичний часопис* : науковий журнал. Ірпінь : Університет державної фіскальної служби України, 2019. Випуск І. 180, [66–72] с. (Серія : Право).

⁸⁸ Актуальні проблеми господарського права : навч. посіб. / за ред. В. С. Щербини. К. : Юрінком Інтер, 2012. 528, [419] с.

⁸⁹ Фергюсон Н. Глобальний занепад. Як помирають інститути та економіки / пер. з англ. К. Діса. 3-тє вид. К. : Наш формат, 2022. 144 с.

в окремих випадках метафорично, як у світі еволюціонувала інституційна матриця, що включає уряд, ринок, закон та громадянське суспільство. У межах порівняння окремих правових систем – англійського загального права та європейського права, за визначенням автора «з його специфічним характером континентального права», розглянуто ряд питань стосовно роботи органів, які б мали карати за шахрайство, притягнення до відповідальності порушників, наявності кримінальних законів щодо інституційних порушень, дотримання принципу верховенства права, складності регулювання, ролі домовленостей тощо.

У контексті взаємодії систем примусу і права доречно навести висновки й іншого науковця. Так, Р. Ла Порт вважає закономірним, що у країнах із системою загального права забезпечується більш якісний, порівняно з країнами громадянського права, правовий захист інвестора та кредитора. Однак, як компенсація меншої захищеності прав акціонерів та інвесторів у країнах із германською правовою системою виступає наявність більш розвинених механізмів примусу до їх виконання. Водночас стосовно першопричин невдач, про що стверджував Полібій вже у II ст. до н.е., переваги римських законів полягали не в їх розумній будові зверху, а у формуванні внаслідок взаємодій методом проб і помилок, які не зупиняються⁹⁰.

Очевидно, що наведені порівняння та характеристики особливо важливі, враховуючи їх необхідність та визначальне значення у процесі постійної розбудови інституційного середовища і в локальному, і в глобальному його вимірах. Вищенаведений перелік ілюструє також і безпосередній зв'язок вирішення цих питань з явищами контролю та відповідальності, що й визначає хід подальшого дослідження.

Механізм контролю, а в межах предмета цього дослідження фінансового контролю, об'єктивно необхідний для успішного функціонування соціально-економічної системи: «Фінанси не можуть існувати без норм, які забезпечують виплату боргів і карають за шахрайство»⁹¹. Це передумова, основа та результат змін, зокрема інституційних, у цій системі, а також складових інституційної матриці. Адже мета контролю, шляхом спостереження і перевірки раціональності, ефективності і законності процесів формування та використання

⁹⁰ (Porta R. 1998) *Law and Finance* / R. La Porta, F. Lopez-de-Silanes, A. Shleifer, R. Vishny. *The Journal of Political Economy*. V. 106. № 6. P. 1113–1155.

⁹¹ Фергюсон Н. Глобальний занепад. Як помирають інститути та економіки / пер. з англ. К. Діса. 3-тє вид. К. : Наш формат, 2022. 144, [56] с.

Фінансовий простір України в умовах глобалізаційних і деглобалізаційних трансформацій

фінансових потоків, це – захист інтересів держави, місцевого самоврядування, суб'єктів господарювання і громадян. Постійний процес удосконалення, використання нових прогресивних форм, набуття переважно превентивно-регулятивного характеру становлять ключові напрями розвитку фінансового контролю. Їх втіленню сприятиме й світова практика його організації, чому присвячено окремий пункт цієї монографії.

Якщо звернутися до тлумачного словника української мови, контроль – це перевірка, облік діяльності когось, чого-небудь, нагляд за кимось, чимось⁹², що потребує об'єкта і суб'єкта перевірки, а відповідальність - це покладений на когось або взятий на себе обов'язок відповідати за певну ділянку роботи, справу, за чиїсь дії, вчинки, слова⁹³ [93, с. 317]. Тобто хоча контроль і відповідальність відображають, на перший погляд, окремі явища, проте адекватно сприймаються саме у співставленні. Контроль і відповідальність не просто існують поряд, контроль кореспондує із зобов'язаннями і заборонами, що становлять засоби відповідальності.

Контроль і відповідальність у їх певних формах завжди торкаються інтересів суб'єкта суспільних відносин. Тому їх варто віднести до складових базисного правового інституту загальнодержавної системи регулювання суспільних відносин. Водночас для забезпечення повної відповідальності інститут відповідальності доповнюється й іншими інститутами, наприклад банкрутства, боргових зобов'язань тощо, однак взаємно пов'язаних загальними положеннями законодавства про правову відповідальність. Постійно оновлюються й форми контролю, особливо в умовах стрімкої цифровізації.

Поряд з існуванням правових норм існує значний обсяг неформальних норм, що визначаються звичаями та мораллю, які неможливо контролювати та застосовувати для їх виконання державні механізми примусу. Наголошуючи, що дія інституту відповідальності передбачає встановлення санкцій, окремих видів покарання за порушення правових норм, не можна стверджувати, що така дія абсолютно не поширюється на неформальні норми, на що нами вже зверталася увага⁹⁴.

⁹² Новий тлумачний словник української мови. Т. 1. Київ : Видавництво «Аконіт», 2008. 926, [884] с.

⁹³ Там само. С. 317.

⁹⁴ Онишко О. В. Узгодження розвитку системи державного фінансового контролю та інституту відповідальності як передумова їх правової оптимізації. *Розвиток державного фінансового контролю в контексті економічної безпеки країни* : зб. матер. І Міжнародного форуму / Держ. фіск. служби. України, Університет ДФС України. Ірпінь. С. 221–224.

Неформальні правила також визначають стабільність і стійкість розвитку суспільних відносин, формують відповідне інституційне забезпечення для взаємодій у масштабах соціально-економічної системи загалом, хоча в цьому випадку інститут відповідальності, безперечно, набуває інших форм своєї реалізації. Відтак існують підстави вести мову про оптимізацію правових норм і неформальних правил в її розумінні як надання чому-небудь оптимальних властивостей, обрання найкращого з можливих варіантів⁹⁵.

Не менш актуальною є проблема оптимізації також засобів державного фінансового контролю та інституту відповідальності, під якою вважатимемо їх сукупність, об'єднаних в єдину систему з метою вибору оптимальних варіантів їх правового регламентування для зменшення опортуністичної поведінки та її негативних результатів.

Отже, дотримання формальних норм і неформальних правил, поєднання засобів регламентування, що містяться в арсеналі інститутів державного фінансового контролю та відповідальності, у підсумку означатимуть формування інституційного потенціалу для виконання інституційним середовищем забезпечувальної, контрольної і наглядової функцій та їх увязаності із соціально-економічними та в цілому людськими потребами. Такий контекст наближення до реальності щільно приводить нас до висновку, що, крім власне розвитку державних і ринкових інститутів, у формуванні інституційного середовища чітко простежується роль громадських асоціацій та об'єднань, врахування неформальних аспектів поведінки. Не випадково розвиток громадянського суспільства Н. Фергюсон відносить до складових інституційної матриці, чинника надійності інституційних рамок. Сукупність складових цієї матриці, а саме: держава – як дієвий представницький уряд, ринок – як динамічна ринкова економіка, де дотримуються верховенства права і громадянське суспільство, коли воно вільне від держави⁹⁶, за умови, коли кожна група інститутів «...працювала неймовірно добре, коли кожна група інститутів доповнювала та підсилювала інші», вважає автор, це «...було ключем до успіхів...».

⁹⁵ Онишко О. В. Узгодження розвитку системи державного фінансового контролю та інституту відповідальності як передумова їх правової оптимізації. *Розвиток державного фінансового контролю в контексті економічної безпеки країни* : зб. матер. I Міжнародного форуму / Держ. фіск. служби. України, Університет ДФС України. Ірпінь. С. 313.

⁹⁶ Фергюсон Н. Глобальний занепад. Як помирають інститути та економіки / пер. з англ. К. Диса. 3-тє вид. К. : Наш формат, 2022. 144, [118, 124] с.

Іншими словами, йдеться про необхідність тісної, а головне – продуктивної взаємодії між переліченими складовими інституційної матриці, за умови реалізації їх здатності конструктивно адаптуватися та еволюціонувати, мінімізуючи складність регулювання. Зважаючи, що «система, яка стає сильнішою, коли її піддають змінам, – є антикрихкою»⁹⁷, ця взаємодія здатна стати основою й «антикрихкості» розвитку, а в межах предмета цього дослідження і антикрихкості фінансового простору, як фінансового базису такого розвитку. У підсумку це сприятиме забезпеченню фінансової безпеки держави, особливості зв'язку якої з фінансовим простором будуть розглянуті далі.

1.3. Особливості формування фінансового простору в контексті взаємозв'язку з фінансовою безпекою

Формування фінансового простору та фінансової безпеки – це два стратегічно важливі процеси, які, взаємодіючи між собою, забезпечують у своїй взаємодії стабільний економічний розвиток держави. Це пов'язано з тим, що, з одного боку, фінансовий простір важливо розглядати як фундаментальну складову забезпечення фінансової безпеки країни, адже його ефективного функціонування дозволяє створити необхідні умови для ефективної роботи фінансової системи та забезпечити її стійкість і стабільність. З іншого – фінансова безпека є головною метою формування фінансового простору, оскільки вона забезпечує захист фінансової системи від зовнішніх та внутрішніх загроз, таких як фінансові кризи, економічні шоки та інші негативні події, що можуть виникнути в економіці.

Для глибшого розуміння сутності зазначеного взаємозв'язку важливе розмежування загального змісту понять фінансового простору і середовища в контексті фінансової безпеки та їх осмислення на основі використання діалектичного методу. Адже діалектика – це метод пізнання світу, що базується на принципі взаємозв'язку і взаємодії протилежностей, а також на теорії розвитку, згідно з якою розвиток не може бути розглянутий як пряма лінія, а як процес, що складається з протилежних деталей, взаємодії і конфліктує зі своїм попереднім

⁹⁷ Фергюсон Н. Глобальний занепад. Як помирають інститути та економіки / пер. з англ. К. Діса. 3-тє вид. К. : Наш формат, 2022. 144, [66] с.